

Influența cadrului legislativ asupra arhitecturii locative a Basarabiei din secolul al XIX-lea

Rezumat

Influența cadrului legislativ asupra arhitecturii locative a Basarabiei din secolul al XIX-lea

Studiul de față relevă implicația legislației în arhitectura locativă a Basarabiei din perioada secolului al XIX-lea. Se examinează actele normative, se identifică parametrii de bază ce influențează dezvoltarea edificiilor particulare. Modelarea geometriei clădirilor este determinată de un șir de legi, ce conțin restricții asupra aspectului exterior (esteticul fiind pus în evidență) și asupra configurării planimetrice.

Cuvinte-cheie: Basarabia, arhitectura locativă, legislație, parametri arhitecturali.

Rezumat

The legislative influence on residential architecture of Bessarabia of the XIX century

The present study reveals the implication of the laws in residential architecture of Bessarabia from the period of the 19-th century. Normative documents are examined, are identified the basic parameters, which influences the development of particular buildings. Geometry modeling buildings is determined by a number of laws containing restrictions on appearance and the planimetric configuration.

Keywords: Bessarabia, residential architecture, legislation, architectural parameters.

Regulile și modul de zonificare, repartizarea terenurilor, metodele de amplasare a construcțiilor și multe alte chestiuni urbanistice au fost permanente teme dominante în atenția organelor de conducere. Reformele în construcții, din fiecare perioadă istorică, aveau drept scop crearea unui sistem coerent în dezvoltarea organismului urban. Basarabia în secolul al XIX-lea este influențată direct de autoritățile rusești. Puterea centrală instaurează o nouă organizare administrativă, o nouă restructurare ce a condiționat progresul brusc al domeniului urbanizării. Legislația normativă în construcții devine un instrument de control din partea statului și include decrete imperiale, rapoarte, dispoziții ale Senatului, rezoluții ale Cabinetului de Miniștri ș.a. Aceste documente formează nucleul transformării imaginii planimetrice și volumetrice a orașelor Imperiului Rus și guberniilor sale. Așadar, reglementările respective au impus parametri limitativi în evoluția arhitecturii perioadei date, făcând să dispară libera inițiativă în construcția unui imobil. Dacă organele centrale decideau că imobilul nu se află în locul potrivit sau trebuia trasată o nouă arteră, ori fațada nu corespundea esteticii, atunci ofițerul de poliție avea dreptul a scrie cu vopsea pe clădirea respectivă ce modificări trebuie

efectuate. După care proprietarii erau nevoiți să aducă imobilul în starea corespunzătoare sau să-l demoleze. Totodată, variația edificiilor este subordonată prevederilor din actele normative, fiind strâns legată de caracterul zonei urbane. Dar afluxul populației a avut ca urmare creșterea activității constructive. Deci, în exemplul orașului Chișinău putem urmări creșterea populației prezentată în tabelul 1.

Tabelul 1. Creșterea populației în or. Chișinău

Anul	1812	1828	1860	1915
Populația	7 000	18 000	87 000	128 700

În urma analizei arhitecturii așezărilor rurale și a orașelor Basarabiei, putem deduce că cea mai mare parte a construcțiilor urbane revine arhitecturii locative, adică construcției particulare, edificată pe propriile surse ale beneficiarilor atât în orașe, cât și în sate. Din această categorie fac parte următoarele obiecte: conacele, imobilele de raport, vilele, locuințele ieftine, dependințele, casele din lut sau lemn subțire, mezaninele ș.a. Acest tip de construcții, fiind cel mai variat, a fost supus unei reglementări legislative stricte din partea puterii centrale. Problemele de

modernizare a arhitecturii locative sunt dirijate de secțiunea 6 (pentru orașe) și secțiunea 7 (pentru așezările rurale) din cadrul principalului act normativ al Rusiei – Statutul în construcții, publicat în volumul al XII-lea al Codului de Legi al Imperiului Rus, actual până în anul 1917. Documentul este în perfecționare permanentă (editat de patru ori – în

1832, 1842, 1857, 1900), iar la sfârșitul secolului al XIX-lea volumul lui se reduce substanțial, deoarece structura și conținutul actului normativ sunt modificate considerabil, fapt care se datorează racordării la cerințele dezvoltării vieții urbane. Reglementarea arhitecturii locative devine mult mai restrânsă în Statutul din 1900 (Tab. 2).

Tabelul 2. Studiu comparativ al Statutelor în construcții din 1857 și 1900

Nr. secțiune Nr. capitol	Denumirea	Numărul de articole	
		Anul editării	
		1857	1900*
Secțiunea 6	Despre construcția edificiilor particulare în orașe	117	35
Capitolul 1	Despre locurile pentru construcții în oraș	14	4
Capitolul 2	Despre fațadele caselor particulare în oraș	10	14
Capitolul 3	Privind acordul de soluționare și regulile pentru construcțiile private în oraș	85	27
Capitolul 4	Despre construcția în oraș a fabricilor și altor edificii	8	13
Secțiunea 7	Despre construcția în așezările rurale	118	23
Capitolul 1	Privind construcțiile așezărilor rurale în general	96	6
Capitolul 2	Despre casele de staționare/pentru construcții*	22	11
Capitolul 3	Despre planurile mediului rural	-	6

Un instrument de bază obligatoriu în reglementarea aspectului exterior al clădirilor sunt fațadele „exemplare”, adică: „casele particulare în orașe se construiesc după fațadele aprobate de Majestatea Sa. Alegerea fațadelor, variate ca tip, se lasă după gustul doritorului de a construi” [3, p. 239]. În anul 1809, arhitecții L. I. Rusca și V. I. Hastie au finalizat elaborarea a două albume cu proiectele „exemplare” ale fațadelor caselor de locuit, fiecare a câte cincizeci de fațade. În anul 1811, L. I. Rusca și V. P. Stasov au terminat al cincilea album cu proiectele de porți și garduri. Peste un an, V. P. Stasov a lansat al treilea și al patrulea albume, ce includeau o sută douăzeci și cinci de proiecte ale fabricilor, atelierelor meșteșugărești, ale caselor de raport și ale locuințelor pentru săraci. În perioada anilor 1840–1841, arhitectul K. A. Ton a elaborat un complex de proiecte pentru casele țărănești. Mai târziu, în anii 1843–1852, apare o serie nouă de fațade, pentru diferite categorii sociale, concepute mai mult pentru orașe. Un ultim

grup de proiecte se publică în anii 1855–1856, unde pentru prima dată se propun fațade pentru județe. Construcția fațadei putea devia de la original prin micșorarea numărului de geamuri sau modificarea dimensiunii lor, în același timp, cu respectarea următoarelor reguli: la construcțiile din piatră, geamurile să aibă înălțimea nu mai puțin de doi și un sfert arșini și lățimea de un arșin și un sfert, cu excepția mezaninelor, unde geamurile pot fi mai joase; distanța dintre geamuri să nu fie mai mică decât lățimea lor; distanța de la geam până la acoperiș, inclusiv cornișa, să nu fie mai mică de un arșin și un sfert; divizarea și decorarea geamurilor și a casei în întregime să fie împrumutată de la una din fațadele „exemplare”; pentru locuințele mici, înălțimea geamurilor trebuie să fie nu mai mică de doi arșini, iar lățimea de un arșin și două verșoace, de la pământ până la la geam să fie o distanță nu mai mică de doi arșini, de la geam până la acoperiș (inclusiv cornișa) – nu mai puțin de un arșin, ceea ce va face în total

cinci arșini pe exterior și patru pe interior. Aceste prevederi reglementau strict parametrii clădirii, iar beneficiarul trebuia să obțină două desene tehnice: planul teritoriului cu amenajarea tuturor construcțiilor și fațada clădirii. Din acestea rezultă că planurile interioare ale clădirilor de locuit nu erau reglementate, beneficiarul fiind liber a diviza clădirea cum dorea. Din anul 1858, fațadele „exemplare” nu mai erau obligatorii din cauza necorespunderii cu estetica perioadei și prețurilor mari ale proiectelor. Totodată, se observă absența reglementării fațadei posterioare și a celor laterale. Putem constata că parametrul principal în formarea imaginii arterelor orașelor este configurația fațadei principale a clădirii. Însă, locația gospodăriilor și a caselor țărănești era strict controlată. Conform Regulamentului din 27 octombrie 1830 privind „amenajarea zonelor rurale”, putem urmări prescripțiile organelor administrative și rezultatul acestora pe teritoriul Basarabiei.

Prevederile impuse de puterea centrală au efecte diverse asupra clădirilor de locuit, acestea determinând nemijlocit tipologia lor. Analiza normelor în construcții a permis a pune în evidență câțiva factori urbanistici, cum ar fi: zonificarea urbanistică pentru arhitectura locativă (partea centrală sau periferică); metoda așezării clădirii pe lot (alinierea față de stradă, față de clădirile limitrofe, față de extremitatea parcelei); raportul dintre suprafața construită și neconstruită; înălțimea edificiului; materialul de construcție utilizat. În continuare, vom detalia acești factori.

Zonificarea urbanistică – conform planurilor topografice ale orașelor, se reglementează zonele de construcție. Un criteriu de parcelare este diferenț-

erea populației în funcție de venit și funcția ocupată în societate: „După planul orașului Chișinău din 1834, teritoriul era divizat în două părți practic egale: cea de jos, sau așa-numita orașul vechi, și cea de sus – orașul nou. În partea de jos locuiau artizanii și cei săraci, cartierele părții de sus erau populate de oamenii bogați, funcționari și nobilime. Contrastul dintre clădiri și amenajarea teritoriilor superioare și inferioare corespundea diferențelor de straturi ale populației din aceste zone” [5, p. 9]. Segregarea socială pune în evidență transformarea locuințelor individuale: „În construcția clădirilor locative apar noile tipuri de construcții. Conacele și vilele nobililor aristocrați cedază caselor de locuit destinate clasei de mijloc” [6, p. 297]. Zonele rezidențiale centrale, cu confort urban sporit, localizează ansambluri locative cu caracter total diferit de zonele periferice ale orașelor: „...piețele pot fi rectangulare sau în formă de cerc. Aici se grupează cele mai luxoase locuințe, clădirile administrative, poliția...” [4, p. 100]. Politica Imperiului Rus a transformat orașele în teritorii divizate mai mult rectangular, cu pătrate și dreptunghiuri practic similare: „...și totuși, tendințele democratice – dorința de a realiza un fel de egalitate socială prin împărțirea zonei urbane în cartiere de aceeași dimensiuni și forme” [5, p. 16].

Metoda așezării clădirii pe teren – conform Regulamentului din anul 1830, deosebit clădiri locative așezate izolat pe teritoriu. Parcela în mediul rural are formă mai mult dreptunghiulară, unde casa trebuie situată astfel, încât lungimea ei să fie orientată spre curte, iar lățimea să fie paralelă cu strada. În funcție de dimensiunile lotului, era executată următoarea parcelare a teritoriului curții țărănești (Tab. 3):

Tabelul 3. Parcelarea teritoriului curții țărănești

<i>Dimensiuni parcelă lxL (stânjeni)</i>	<i>Dimensiuni pentru curtea cu construcție lxL (stânjeni)</i>	<i>Dimensiuni pentru grădină* lxL (stânjeni)</i>	<i>Dimensiuni pentru cânepar și livadă lxL (stânjeni)</i>	<i>Dimensiuni pentru hambar lxL (stân- jeni)</i>
14 × <60	8 sau 10 × 15-25	6 sau 4 × 15-25	14 × 25-35	14 × 10
12 × >60	7 sau 8 × 15-25	5 sau 4 × 15-25	12 × 25-35	12 × 10
10 × >60	6 × 15-25	4 × 15-25	10 × 25-35	10 × 10

*Curtea și grădina se găseau dintr-o parte și alta a casei.

Distanța dintre locuințele din lemn în zonele rurale trebuia să fie nu mai mică de șase stânjeni, liberă de oricare alte construcții. În orașe, imobilele din piatră situate pe aceeași parcelă trebuiau să se afle la o distanță nu mai mică de doi stânjeni. Era interzisă orice construcție din lemn, adiacentă fața-

dei edificiului din piatră cu scop comercial, din cauza pericolului de incendiu. Prevederile urbanistice au impus divizarea terenurilor la maxim, pământul fiind valorificat și utilizat totalmente. Potrivit Statutului în-construcții din 1900, putem deosebi locuințe grupate: „Clădirile din piatră pot fi edificate în front continuu,

delimitarea efectuându-se prin brandmauere (perete solid, fără geamuri și uși, cu înălțimea ce depășește puțin înălțimea casei), iar casele cu lungimea mai mare de 12 stânjani să posede mai multe brandmauere” [3, p. 192]. Casele de locuit din lemn se situau la o distanță de patru stânjani de la hotarul stâng al curții și de doi stânjani de la hotarul posterior, iar lungimea lor nu putea fi mai mare de 12 stânjani.

Raportul dintre suprafața construită și neconstruită – în scopul siguranței împotriva incendiului, nu se permitea a construi totalmente parcelele, ci doar „nu mai mult de trei pătrimi din suprafața totală, în afară de aceasta, să rămână liber teritoriul cu aria de 4x5 stânjani, fără a lua în considerare trecerile din stradă” [1, p. 152].

Înălțimea edificiului – înălțimea locuințelor era în corelație directă cu rezolvările planimetrice ale orașelor. Nucleul urban era construit cu locuințe mai înalte, iar în partea periferică întâlnim clădiri mai mici după gabarite. Fixarea înălțimilor a determinat la formarea imaginii spațial-volumetrică. Edificarea construcțiilor din lemn cu două niveluri sau un nivel cu mezanine se admitea deasupra pivnițelor și subsolurilor din piatră, sau pe fundamente continue din piatră, astfel încât înălțimea clădirii de la pământ până la începutul acoperișului să nu depășească patru stânjani. O mare atenție se acorda proporției acoperișurilor clădirilor ce se aflau pe aliniamentul străzii, fiind sub un control riguros din partea puterii centrale: toate edificiile localizate pe linia străzii, ce nu aveau fațade arhitecturale „drepte”, coloane, pilaștri și frontoane, puteau avea înălțimea acoperișului egală cu două șeptimi din lățimea clădirii (lățimea edificiului se ia fără a se lua în considerare construcția cornișelor). Locuințele cu lățimea nu mai mare de patru stânjani aveau înălțimea acoperișului egală cu o treime din lățimea casei. Locatarii care doreau ca înălțimea acoperișului să fie mai mare, construiau fațade fără frontoane, pilaștri și coloane, iar cei care doreau case cu frontoane erau nevoiți a respecta înălțimile stabilite de proiectele fațadelor. Iar dimensiunile acoperișurilor edificiilor locuibile sau nelocuibile din interiorul parcelei puteau fi stabilite de proprietar.

Parametrii dimensionali erau stabiliți în felul următor: „Din 1831, pe proiectul fațadei clădirii, în calitate de scară, se reprezenta o figură umană cu înălțimea de doi arșini și opt verșoace (un verșok = 4,4 cm) sau cinci picioare (un picior = 30,5 cm) și 10 toli de măsuri metrice engleze” [2, p. 60].

Materialul de construcții utilizat – sursele narative variate sunt semnificative în abordarea problemei exteriorului locuinței: „Arhitectura locativă în orașele Moldovei, în prima treime a secolului trecut,

a fost în mare parte din lemn și doar spre sfârșitul anilor treizeci ai secolului XIX, în orașele mai mari, în special în Chișinău, s-a început construcția din piatră, predominantă fiind piatra de calcar” [5, p. 25]. „Dacă la începutul secolului XIX clădirile se construiau din piatră cioplită sub tencuială, atunci din anii '70-'80 se folosea zidăria curată din piatră de formă regulată. Acest tip de zidărie se folosea mai des la edificarea vilelor orașenești și a conacelor construite în afara orașelor” [7, p. 12]. E de menționat că clădirile din piatră construite „într-o vară” puteau fi tencuite peste un an după finisarea acesteia. Această prevedere era lăsată în responsabilitatea arhitectului, a meșterilor și a locatarilor înșiși. Iar monitorizarea strictă se făcea de către poliție. „Construcțiile din piatră edificate în aceeași curte trebuie să se afle la o distanță de doi stânjani” [3, p. 193].

Conform Regulamentului din 1830, construcțiile rurale puteau fi construite din lemn, piatră sau „mazance”. Cei care erau mai avuți construiau case cu fundament din piatră. Țăranii prosperi, cu componența mare a familiei, puteau avea curți mai vaste și case mai mari din lemn sau piatră, situate la o distanță de șase stânjani. „Principalul material de construcție era piatra brută, blocurile din lut și paie, împletitura de nuiele cu lut, molozul. Acoperișul, de cele mai dese ori, era din țiglă, iar la periferii – din stuf și mai rar din șindrilă. Iar așa-numitul coteleț, ca material de construcție pentru pereți, a apărut după anii '60 ai secolului al XIX-lea...” [8].

Coloristica clădirii locative – cromatica locuințelor rurale este mai mult utilitară la început, cu perimetrul „soclului” colorat în negru sau albastru, pentru a proteja vizual de „urmele” calamităților naturale. Mai târziu, culorile au și funcție decorativă, cu atribuția de fond al fațadelor, cu coloristica pe perimetrul geamurilor ș.a.: „Începând cu anul 1817, casele erau vopsite în următoarele culori: alb, galben-marونی, galben-palid, galben-cenușiu, roz palid și vopsea de Siberia, cu adaos mare de vopsea albă” [2, p. 63]; este evidentă policromia edificiilor. „Autoritățile urbane dădeau indicații referitoare nu numai la amplasamentul clădirilor, dar și la culoarea fațadelor pe case erau montate plăci speciale cu culoarea dorită...” [4, p. 107].

Toate schimbările efectuate asupra imobilelor locative erau coordonate și supravegheate de organele autorității publice prin intermediul prevederilor actelor normative. Dacă proprietarii neglijau planurile și fațadele aprobate sau edificau în orașe construcții din lemn în locuri interzise ori construiau încălcând regulile, atunci ei erau pasibile de răspundere conform dreptului penal. Reglementarea activității constructive avea drept scop satisfacerea măsurilor tehnice

antiincendiare, în primul rând prin obligativitatea folosirii materialelor de construcție incombustibile. Ministerul Afacerilor Interne publică prevederi privind amplasarea construcțiilor în parcelă, privind acoperișurile și cuptoarele din interiorul caselor, hornul edificiilor și altele. Tendința puterii centrale de a controla dezvoltarea urbană se reflectă prin modul de dirijare a documentației în construcții: aprobarea planurilor și fațadelor clădirilor particulare, permisiunea pentru reconstrucție aparținea general-gubernurului sau Administrării Guberniale (Departamentul de construcții). Excepție făceau clădirile din lemn din orașele județene, a căror construcție era permisă doar de arhitectul orașului sau de Administrația Poliției.

Finalizând studiul dat, axat pe analiza actelor re-

gulamentare din secolul al XIX-lea și pe literatura de specialitate, putem constata, că arhitectura clădirilor particulare a fost supusă numeroaselor transformări. Trebuie menționat că așezarea edificiilor pe teren și esteticul lor sunt parametri semnificativi a perioadei date. Intențiile puterii centrale de a ordona fronturile stradale, prin stabilirea unor reguli speciale, au condus, în fond, la o tipologie a construcțiilor. Preocupările pentru imaginea stradală sunt prezente practic în toate actele normative. Se observă diferențierea constructivă în zona centrală și periferică a orașelor. Tendințele politicii urbane, măsurile de reglementare a construcțiilor au avut drept consecință o evoluție a configurației spațial-volumetrică a teritoriilor Basarabiei secolului al XIX-lea.

Referințe bibliografice

1. ANRM, F. 9, inv. 1, d. 91, p.152.
2. Ceastina Alla. Legislația Imperiului Rus în domeniul arhitecturii și impactul ei asupra dezvoltării Basarabiei în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Arte vizuale, 2010.
3. Statutul în Construcții al Imperiului Rus, ediția anului 1900.
4. Șlapac Mariana. Arta urbanismului în Republica Moldova, Chișinău, 2008.
5. Боровский В. М. История молдавской архитектуры. Кишинев, 1987 / V. M. Borovskii. Istoria moldavskoi arhitektury. Kishinev, 1987.
6. Всеобщая история архитектуры. Т. 6. М., 1968 / Vseobshhaia istoria arhitektury. T. 6. M., 1968
7. Колотовкин А. В., Эльтман И. С., Педаш Г. А. Архитектура Советской Молдавии. Москва, 1973 / A. V. Kolotovkin, I. S. El'tman, G. A. Pedash. Arhitektura Sovetskoi Moldavii. Moskva, 1973.
8. Смирнов В. Градостроительство Молдавии. Кишинев: Картя Молдовеныяскэ, 1975 / V. Smirnov. Gradostritelstvo Moldavii. Kishinev: Cartea Moldovenească, 1975.